

Martina Ivanuš
Krešimir Karlo

Martina Ivanuš
Hrvatski restauratorski zavod
Zajednička stručna služba
<https://orcid.org/0000-0001-6565-5102>
mivanus@hrz.hr

Krešimir Karlo
Ministarstvo kulture i medija
Konzervatorski odjel u Bjelovaru
<https://orcid.org/0000-0001-5748-6353>
kresimir.karlo@min-kulture.hr

Izvorni znanstveni rad /
Original scientific paper
Priljubljen / Received: 1. 9. 2023.

UDK: 725.1:355(497.5 Zagreb)"18"
DOI: <https://doi.org/10.17018/portal.2023.7>

Glavna zgrada kompleksa Rudolfovih vojarni u Zagrebu – od izgradnje do protupotresne obnove

SAŽETAK: Izgradnja Rudolfovih vojarni u Zagrebu, započeta 1888. godine, osuvremenjuje zagrebačku vojnu infrastrukturu, dok istodobno zauzima važnu ulogu u procesima razvoja grada prema zapadu te razvoja prometa i industrije. Za glavnu zgradu Rudolfovih vojarni sačuvan je potvrđeni svotni troškovnik radova koji se imaju izvesti, dosad neobjavljen dokument koji omogućava preciznu rekonstrukciju materijala i tehnika izgradnje što je rijetkost u zagrebačkoj arhitekturi poznog 19. stoljeća. U radu se razlaže graditeljska povijest građevine i njezinih kasnijih adaptacija, od kojih je najznačajniji zahvat iz 1985. godine izveden prema projektu arhitekta Miroslava Begovića. Glavna zgrada je oštećena u potresima 2020. godine te je istraživanje poduzeto prilikom izrade konzervatorskog elaborata za potrebe cjelovite obnove.

KLJUČNE RIJEČI: Rudolfove vojarnje, protupotresna obnova, Franz von Gruber, Carl Völckner, svotni troškovnik

Glavna zgrada Rudolfovih vojarni izgrađena je kao administrativni i zapovjedni centar (*Sgrada za pisarne ili stanove časnikah*, ili *Zgrada br.1 za urede i školu*), odnosno stožerna građevina vojnog pješakačkog kompleksa koji je brojio 13 građevina, a zauzimao je prostor današnjeg Trga Franje Tuđmana (omeđenog Ilicom na sjeveru, Ulicom Republike Austrije na istoku i Talovčevom / Trgom Francuske Republike na jugozapadu). Komplex vojarni imenovan je prema prestolonasljedniku, princu Rudolfu, sinu Franje Josipa I. i Elizabete Habsburg, koji će osobno položiti kamen temeljac 1888. godine.¹ Vojarna je planirana i izgrađena

u sklopu višeslojnih procesa društvene, ekonomske, političke i vojne reorganizacije Austro-Ugarske u drugoj polovici 19. stoljeća kojima je cilj bio modernizirati još u prevelikoj mjeri feudalno tkivo tadašnje državne zajednice.² Problematika izgradnje vojarni u Zagrebu u drugoj polovici 19. stoljeća, njihova financiranja, smještaja i urbanističke uloge višekratno je obrađivana u hrvatskoj

ljuje članovima obitelji Habsburg, kako je od 1804. godine za vladara u uporabi carska titula. Princ je skončao 1899., u godini svečanog otvaranja vojarni u Zagrebu, u dvostrukom samoubojstvu s graficom Marijom Večera u dvorcu *Mayerling*, jednom od većih skandala odlazećeg 19. stoljeća. [Program za svečano položenje temeljnog kamena pješakačke vojarnje Prestolonasljednika nadvojvode Rudolfa u Zagrebu dana 10. lipnja 1888. u 1 sat popodne] HR DAZG 4 GPZ Rudolfova pješakačka vojarna 1880-1885. GOSP 85.

¹ *Erzherzog Rudolf Franz Karl Joseph, Kronprinz von Österreich und Ungarn* 1858. – 1899. *Erzherzog* ili nadvojvoda titula je koja se dodje-

² KARAMAN, 1972, 65–79.

povijesti arhitekture, umnogome doprinosom Snješke Knežević, i to iz rakursa prostornog razvoja Zagreba u 19. stoljeću, izgradnje vojne infrastrukture te rekonstrukcije onodobnih društvenih procesa u smislu pripreme i provedbe natječaja izgradnje Rudolfove vojarnje.³

Kompleks vojarnje, nakon izgradnje, postaje marker prostornog širenja grada Zagreba prema zapadu na koncu 19. stoljeća. Prostor današnjeg Trga Franje Tuđmana u tom je razdoblju zapadni rub grada, odnosno gradska periferija. No ostvarivanje njegovih potencijala, a shodno tome i planiranje, začeto je izgradnjom željezničke pruge Zidani Most – Zagreb 1862. godine, s novim, Južnim kolodvorom (danas Zapadnim) čime se ostvaruju predvjeti začetaka industrijskog razvoja.⁴ Širenje grada prema zapadu realizirano je tek kada je uistinu postignuto suglasje s gospodarskim razvojem, pa će tako izgradnja tvornice duhana u današnjoj Klaićevoj ulici potaknuti izgradnju prometnice – današnje Ulice Gjure Deželića, a glavna će zgrada Rudolfovih vojarni zatvoriti Prilaz Gjure Deželića položajem u osi ulice.⁵

Vojarna gubi izvornu namjenu 1970-ih, stoga je planirano uklanjanje vojarnje te izgradnja novog gradskog centra na njezinu mjestu. Uklanjanjem glavnine kompleksa Rudolfovih vojarni 1978. godine, od kojeg ostaje samo istočni potez kao glavni i najreprezentativniji dio bloka koji čine glavna zgrada i tri stambena objekta vojarnje, stvoren je i park i trg, a zapravo je do danas neriješen arhitektonsko-urbanistički problem organizacije cjelovitog bloka.⁶

Sama izgradnja glavne zgrade Rudolfovih vojarni te njezina višekratna obnavljanja i prenamjene tijekom 20. stoljeća, ostali su nedovoljno istraženi. U rekonstruiranju izgradnje glavne zgrade Rudolfovih vojarni umnogome pomaže dosad neobjavljeni dokument – građevinska knjiga koja se čuva u Državnom arhivu u Zagrebu, *Svotni troškovnik vrhu sagradjenja nove pješačke vojarnje. Sgrada za ured i školu. Zagreb. Bau der Infanterie-Kaserne in Agram. Bediningss-heft für die Vergebung von Bauarbeiten*, koji je ispostavljen Gradskom eraru 29. srpnja 1887. godine, odobren na temelju ugovora od 8. veljače 1888. godine, a priznat od strane gradskog poglavarstva 24. travnja 1888. godine.⁷ Današnjom terminologijom takav bismo dokument nazvali izvedbenim troškovnikom,

odnosno dokumentom kojem je zadaća utvrđivanje količina i tehnologija gradnje za potrebe planiranja radova, njihova financiranja kao i organizacije i odobrenja nabave.⁸ Općenito govoreći, tehnika i tehnologije izgradnje ne zauzimaju važno mjesto u znanstvenoj produkciji koja se bavi velikom temom hrvatske povijesti arhitekture – izgradnjom Zagreba u drugoj polovici 19. stoljeća, no uloga tehničkog aspekta izgradnje postala je nezaobilaznim čimbenikom recentne protupotresne obnove. Tome valja pridodati i problematiku javnih zgrada koje su istodobno i kulturna dobra, odnosno prenamjenu povijesne građevine u zgradu javne namjene suvremenih potreba, pri čemu redovito valja postići kompromis između potreba namjene i očuvanja povijesnih struktura građevine. U slučaju glavne zgrade Rudolfovih vojarni, to znači i analizirati nedovoljno valoriziranu i akceptiranu adaptaciju građevine izvedenu prema projektu arhitekta Miroslava Begovića 1985. godine.

Priprema izgradnje i smještaj kompleksa vojarnje

Temeljna razlika između starijih vojnih građevina za smještaj ljudstva i paviljonskog sustava izgradnje je u podjeli zgrada prema njihovoj funkciji, čime se postižu kako poboljšani organizacijski (odvajanje prostora za obuku, za rad i za stanovanje) tako i adekvatniji higijenski uvjeti. Na naruđbu Ministarstva rata u Beču, a na temelju Napatka o gradnji vojarni, bečki vojni inženjer Franz von Gruber (1837. – 1918.), utemeljitelj takvog koncepta izgradnje vojarni i bolnica u Austro-Ugarskoj, već 1880. godine objavljuje zbornik od pet svezaka s primjerima za gradnju vojarni koji će ubrzo primijeniti i na zagrebačkim Rudolfovima vojarnama.⁹

Rješenje gradskih infrastrukturnih problema, poput vodovoda, kanalizacije i premještanja potoka Medveščaka iz urbanog područja, te izgradnja škola i vojarni, imalo se riješiti zajmom za kojeg je 1874. godine izrađen nacrt, odnosno današnjim rječnikom rečeno *feasibility* studija. Taj infrastrukturno-kreditni program dobiva priliku za realizaciju 1879. godine na temelju Zakona o nastanjanju/ukonačivanju vojske, te Grad šalje Kraljevskom ugarskom ministarstvu za zemaljsku obranu ponudu, s pripremljenom dokumentacijom, za izgradnju četiri nove vojarnje.¹⁰ Pitanje tzv. Velikog gradskog zajma dodatno je

3 KNEŽEVIĆ, 2003, 101–28; KNEŽEVIĆ, 2007, 321–335; KNEŽEVIĆ, 2018, 197–203.

4 KNEŽEVIĆ, 2003, 110–113.

5 U drugoj je regulatornoj osnovi 1887. godine stočno sajmište uklonjeno s današnjeg Trga Republike Hrvatske, a za vojarnje je predviđeno formiranje trga na okvirnom arealu današnjeg Trga Franje Tuđmana. Kompleks vojarni smješten je na periferiju grada, što izaziva, uz ostalo, i novu regulaciju llice. KNEŽEVIĆ, 1996-1997, 57–61.

6 Za ocjenu trga nastalog rušenjem Rudolfovih vojarni kao neartikuliranog prostora više u: KNEŽEVIĆ, 2003, 118–127; ŽUNIĆ, MATUHINA, 2012, 91–92.

7 HR DAZG 4 GPZ 1887-1888 GOSP 86.

8 U Državnom arhivu u Zagrebu čuvaju se svotni troškovnici za sve zgrade kompleksa Rudolfovih vojarni.

9 VON GRUBER, 1880, <https://bildsuche.digitale-sammlungen.de/index.html?c=viewer&bandnummer=bsb00092517&pimage=2&v=150&nav=&l=de> (11. 5. 2022.)

10 Potrebe (1874), Elaborat prijedloga zajma izradio je senator za financije Adolf Hudovski (1828. – 1900.), u gradskoj službi od 1858. do 1869. te od 1873. do 1899. Obrazloženje (1878), Za pješačku i topničku vojarnu predviđeno je 560 000, a za konjaničku 270 000 forinti; SZ 7.7. 1879, čl. 8, odluka o ponudi za izgradnju triju vojarni, Ponuda Kr. ugarskom ministarstvu za zemaljsku obranu: GPZ18.888, 12. 7. 1879 – Poslovanje (1880) i Izvješće o poslovanju (1880), prema

aktualizirano zbog potresnih šteta i zahvata obnove čitavoga grada nakon velikog potresa 1880. godine.¹¹

Sredinom 1880. godine, nakon što je objavljen razmjesta vojarske u cijeloj državi i opća (generalna) osnova, za Zagreb su utvrđene lokacije s detaljno razrađenim prostornim programom razmjesta zgrada, jedne pješačke vojarnice na početku Savske ceste (na području današnjeg Rooseveltovog trga), a topničke i konjaničke na neurbaniziranom području istočno od Draškovićeve ulice, kao i iznos najma ako se građevine doista sagrađe.¹² Ohrabrenim sredstvima, Grad izradu detaljnih arhitektonskih osnova vojarni povjerava najvećem ekspertu u tom području, spomenutom Franzu von Gruberu koji je tri godine prije zagrebačke narudžbe napustio akademsku karijeru kako bi se posvetio projektiranju. Osniva projektni ured s Carlom Völcknerom, a honorar za zagrebačke projekte iznosio je 1,2 % investicije, odnosno 24 000 forinti. Ponuda je poslana 24. travnja 1881. godine, uz obvezu dostave nacrtu do 30. rujna 1881. godine.¹³

Nacrte za pješačku vojarnu arhitekti su dostavili gradskom poglavarstvu u kolovozu 1881. godine, za topničku tek 1884., dok za konjaničku nema izravne potvrde, no iz ostalih se izvora može zaključiti da su nacrti izrađeni do 1882. godine (sl. 1, 2). Uz nacрте za topničku vojarnu, arhitekti su dostavili zaključni račun koji neće biti plaćen do okončanja sudskog spora između Grada i projekatnata¹⁴ za sve tri vojarnice, no kako je ministarstvo dotad odobrilo samo projekt pješačke vojarnice, odlučeno je da se izgradi samo ona.¹⁵ U planu je bila izgradnja pješačke vojarnice uz Savsku ulicu, stoga je prema toj lokaciji izrađen i položajni nacrt odnosno projekt. Odobrenje izgradnje samo jedne vojarnice, od planirane tri, usko je povezano s planovima o velikom gradskom kreditu koji nije realiziran. Razlozi su bili dvojaki, problematična visina ukupnog iznosa za izgradnju tri vojarnice, kao i politički prijepori u gradskoj skupštini. Iznos od 2 735 000 forinti, predviđen 1874. godine, narastao je do 1881. godine na 4 500 000 forinti

zbog proširenja cijelog programa, no najvećim dijelom zbog vojarnice. Za njih se investicija učestverostručila, od planiranih 620 000 na 2 448 124 forinti.¹⁶

Zahtjevu za niz kreditnih programa zajedničke Ugarsko-hrvatske vlade u Budimpešti, odnosno od nadležnog ministarstva, zatraži niz kredita, no zahtjevu nije udovoljeno.¹⁷ Stoga je 1883. godine zahtjev smanjen.¹⁸ Neizvjesnost realizacije kredita izaziva glasne kritike koje su usmjerene na udio troškova za vojarnice te se postavlja pitanje trebaju li se uopće vojarnice financirati kreditnim zajmom.¹⁹ Usprkos prijedporima Grad nastavlja tražiti rješenje smanjenjem građevinskog programa i visine zajma koji je utvrđen na 2 600 000 forinti te uspostavlja komunikaciju s bankama.²⁰ Unatoč tomu, nastavljeni su pregovori sa zainteresiranom bankom; Grad ponovno moli Vladu odobrenje prvotne svote od 2 600 000 forinti, sada uz još povoljnije uvjete, što Vlada pri samom kraju 1886. godine odbija na temelju analize i kritike pripreme projekata, napose građevnih elaborata, i upućuje na potrebu selekcije prioriteta, dakle, smanjenje troškova, a kao prioritete ističe kanalizaciju i premještanje Medveščaka, a potom pješačku vojarnu.²¹ Već 1888. godine, Grad je realizirao zajam od 1 800 000 forinti kojim će se financirati izgradnja pješačke vojarnice, pripreme za izgradnju kanalizacije, škola i konverzija starih dugova.²² Ugovor o zajmu sklopljen je na temelju nove ponude s Ugarskom hipotekarnom bankom iz Budimpešte koja je odabrana kao kreditor, unatoč, po svemu sudeći, manje povoljnoj ponudi.²³

KNEŽEVIĆ, 2011, bilj. 10, 11, 12.

11 DAMJANOVIĆ, 2020, 269–283.

12 Prijedlog o zajmu (1881): *Glede vojarnah*, detaljno je iznesena sva dokumentacija o gradnji vojarni od srpnja 1879. godine do kolovoza 1881. godine – Odluku o razmjestaju od 6. 5. 1880. slijedi nekoliko dopuna programa koji potom razmatra mješovito povjerenstvo, od predstavnika vojnih i civilnih vlasti, te podnosi 3. 6. 1880. osnovu gradskom poglavarstvu, a ono 13. 8. 1880. Ministarstvu, prema KNEŽEVIĆ, 2011, bilj. 13.

13 Gradsko zastupstvo, senator A. Hudovski: Izradbu skicah i osnove za gradnju vojarnah, predali su govornik i g. načelnik bivši po tom poslu u Beču dvojici muževah, koji su u taj posao najbolje upućeni NN 5. 5. 1881., „Gradsko zastupstvo“ prema KNEŽEVIĆ, 2011, bilj. 15.

14 Plaćanje honorara, koji je povećavanjem programa (uvođenjem novih sadržaja i planiranih objekata) također porastao, otežalo se godinama te je riješeno tek sudskom nagodbom 1891. godine. SZ 12. 1. 1891., čl. 5., prema KNEŽEVIĆ, 2011, bilj. 16.

15 SZ, 27. 8. 1881., čl. 5, SZ 19, 20 i 22. 12. 1884., čl. 38, prema KNEŽEVIĆ, 2011, bilj. 16.

16 SZ 21.10.1881., čl. 4., zaključak o zajmu od 4,5 milijuna forinti, NN 22.10.1881., Sjednica gradskog zastupstva, prema KNEŽEVIĆ, 2011, bilj. 16.

17 SZ 21. 10. 1881. članak 2 i SZ 4. i ostali dani 7. 1883, članak 2., opsežna rekapitulacija nastojanja grada da u 1882. godini izbori beneficije. Pošto je Zemaljska vlada prenijela poglavarstvu negativan odgovor ministarstva, potkraj godine se u Budimpeštu uputila delegacija da izravno pregovara s ministrom trgovine, prema KNEŽEVIĆ, 2011, bilj. 18 i 19.

18 SZ 4. 5. i ostali dani 7. 1883., čl. 2, prema KNEŽEVIĆ, 2011, bilj. 20.

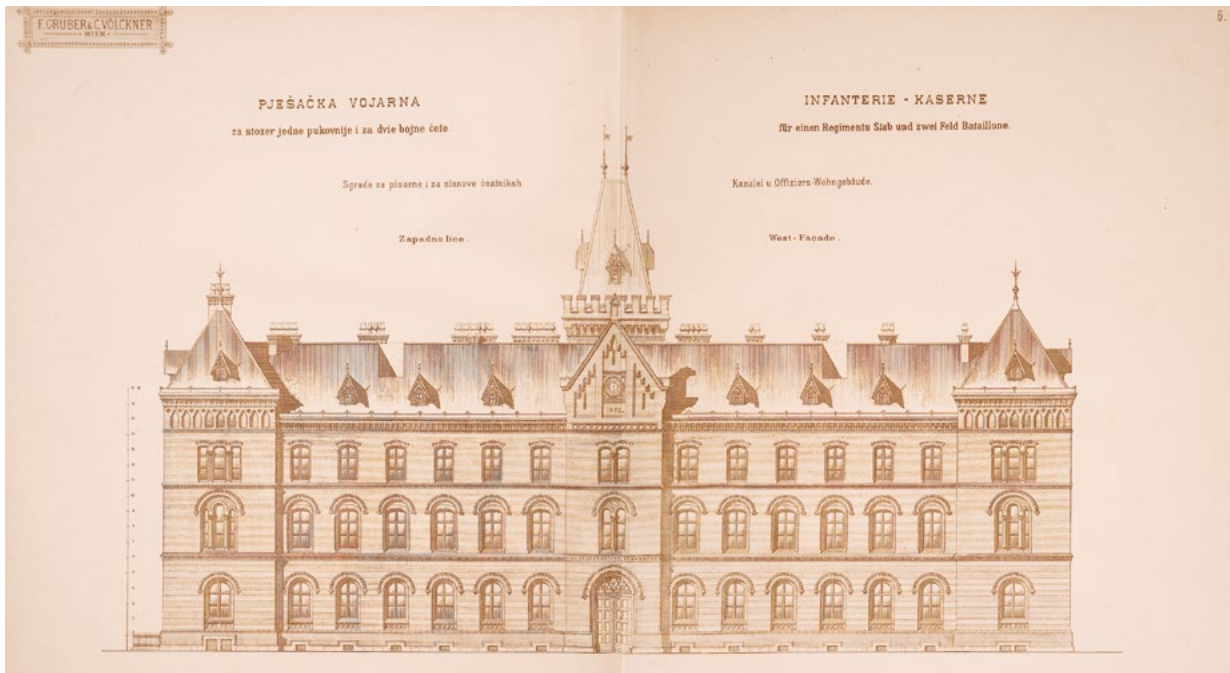
19 NN 26. 7. 1883. Ponuda za zajam grada Zagreba, NN. 24. 12. 1884. Iz gradskog zastupstva zagrebačkog, prema KNEŽEVIĆ, 2011, bilj. 22.

20 NN 22. 4. 1885. Gradski zajam, prema KNEŽEVIĆ, 2011, bilj. 23. Ponuda jedne od najvećih bečkih *banaka Kk. Privilegirte-Allgemeine Österreichische Kredit-Anstalt für Gewerbe und Handel* od 20. srpnja 1886. godine izaziva nove polemike i odbijenicu Zemaljske vlade koja odbija traženi zajam i ponovno traži redukciju na polovicu zatraženog iznosa NN 2. 8. 1886., „Je li gradski zajam potreban?“, NN 21.9. 1886. Otpis kr. Zem. Vlade općini grada Zagreba o zajmu, prema KNEŽEVIĆ, 2011, 24.

21 NN 24.12. 1886., Vladin otpis poglavarstvu grada Zagreba o zajmu, SZ 28.12. 1886., čl. 9, prema KNEŽEVIĆ, 2011, bilj. 25.

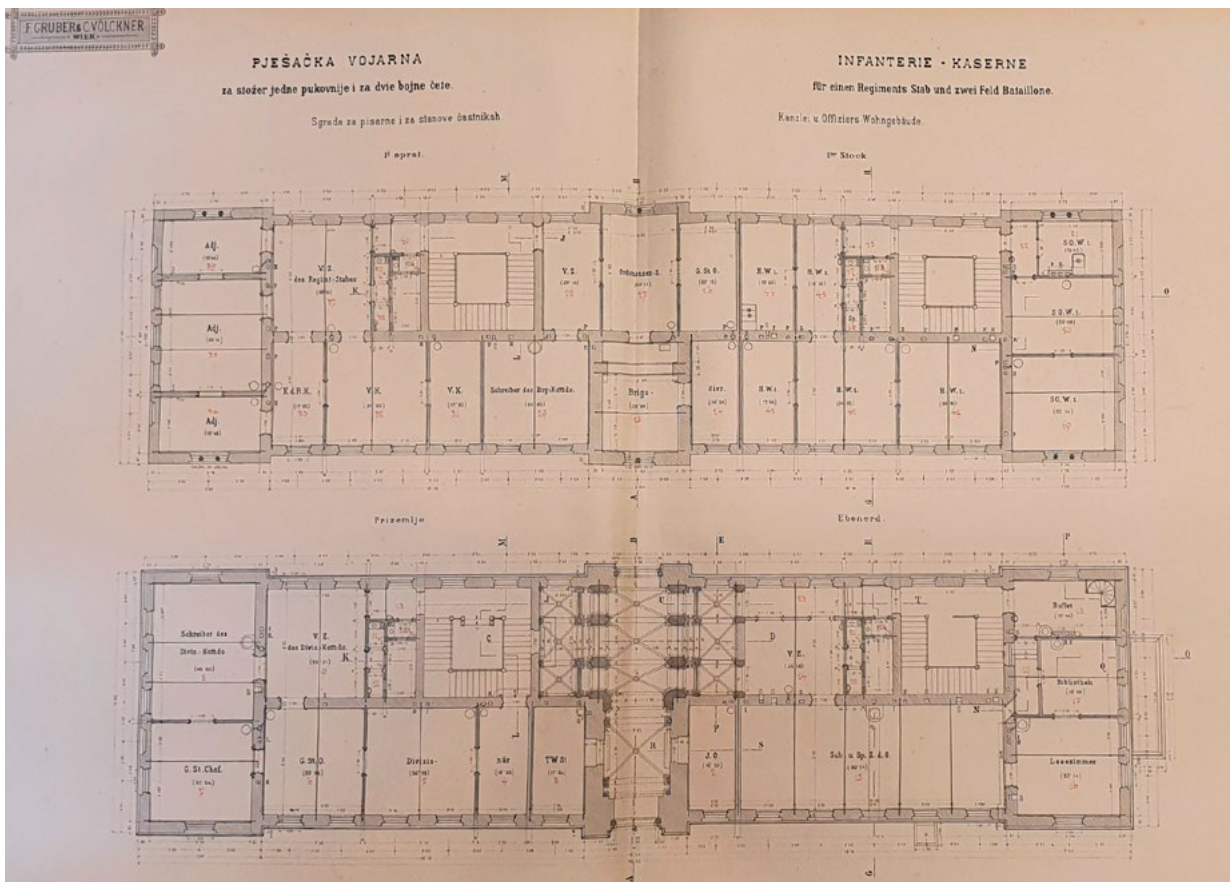
22 NN, 30.1.1883., O gradnji vojarnice u Zagrebu i gradskom zajmu; vlada odobrila zajam. SZ, 6.2.1888., čl. 25, NN 18.5.1888., Vanredna sjednica gradskog zastupstva, NN 19.5.1888., prema KNEŽEVIĆ, 2011, bilj. 26.

23 U tiskovinama se tvrdilo kako je ponuda o zajmu bečke banke baruna Rotschilda (*Kk. Privilegirte-Allgemeine Österreichische Kredit-Anstalt für Gewerbe und Handel*) bila povoljnija NN 17. 7. 1888.; Izvješće 1900, 8–10. KNEŽEVIĆ, 2011, bilj. Investicioni proračun: spomenica o zajmovima sklopljenim od 1888. do 1899. Ista banka kuće Rotschild, u koju investira tzv. kneževska grupa (kneževi Schwarze-

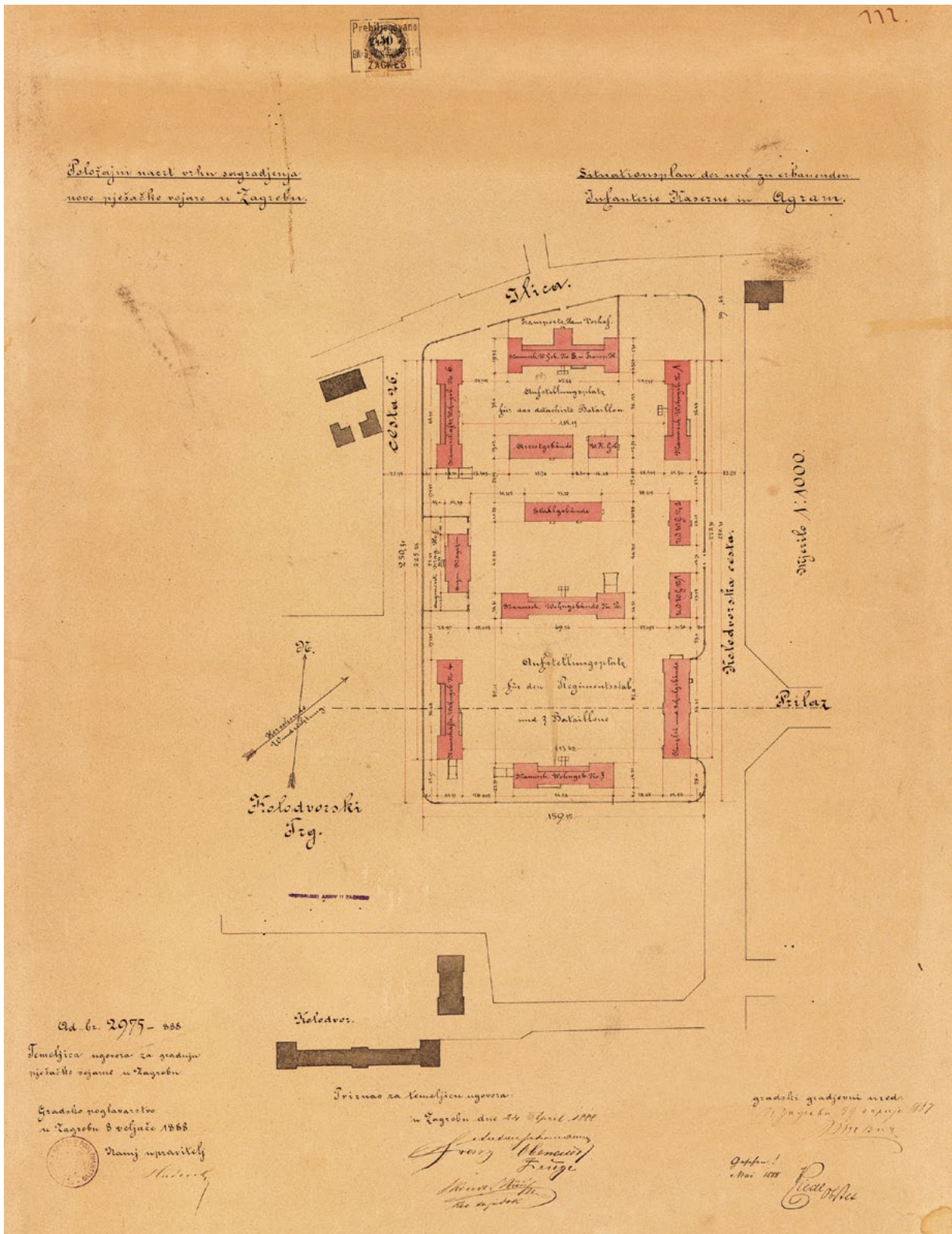
1. Nacrt pješačke vojarnje, zapadno pročelje, Fraz von Gruber & Carl Völckner (HR DAZG 24 GRAĐEVNI ODSJEK_GO_ 286 MAPA 286_3_I.BAND)

Plan of the infantry barracks, west façade, Franz von Gruber & Carl Völckner (National Archives in Zagreb, HR DAZG 24 GRAĐEVNI ODSJEK_GO_ 286 MAPA 286_3_I.BAND)

2. Nacrt pješačke vojarnje Fraz von Grubera & Carl Völcknera, tlocrt prizemlja i prvog kata (HR DAZG 24 GRAĐEVNI ODSJEK_GO_ 286 MAPA 286_3_I.BAND)

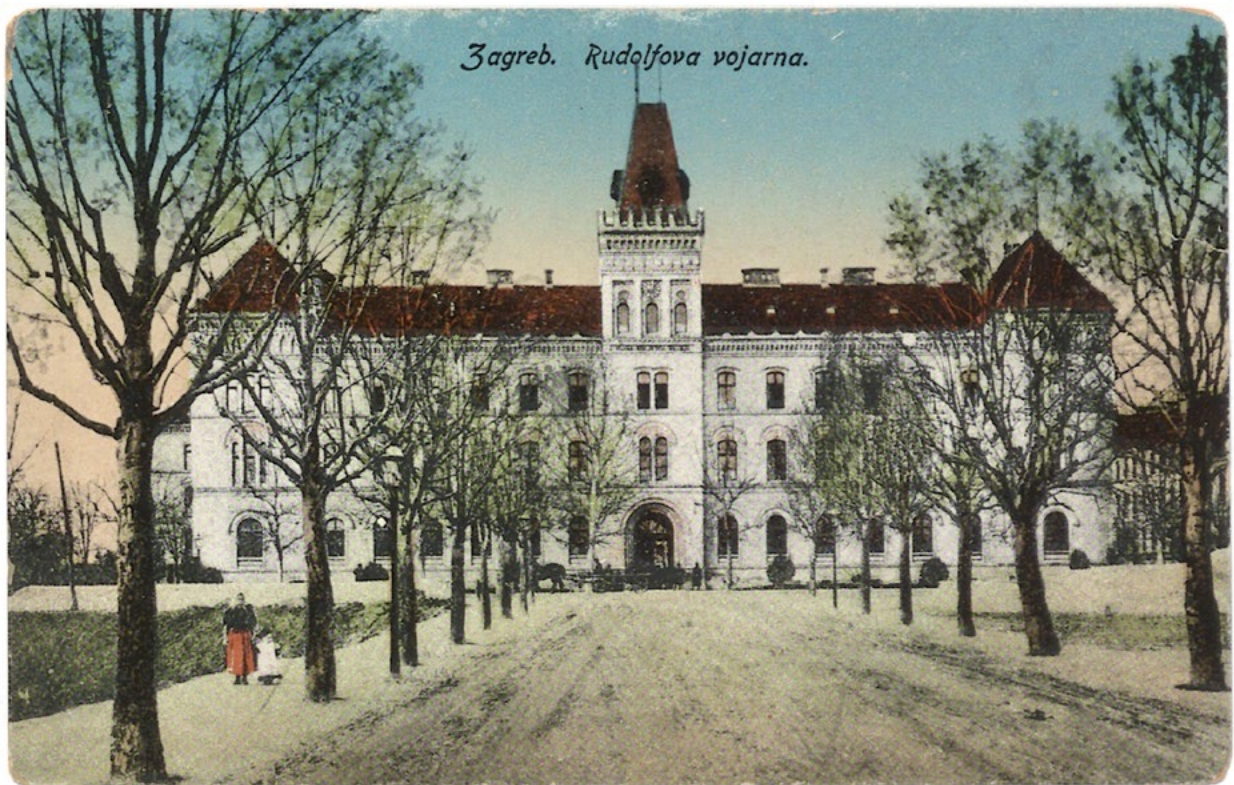
Plan of Franz von Gruber & Carl Völckner's infantry barracks, layout of the ground floor and first floor (National Archives in Zagreb, HR DAZG 24 GRAĐEVNI ODSJEK_GO_ 286 MAPA 286_3_I.BAND)

3. Položajni nacrt nove pješake vojare, prilagođeni projekt Ruperta Melkusa (HR DAZG 24, GRAĐEVNI ODSJEK_GO_286)
 Layout of the new infantry barracks, custom project by Rupert Melkus (National Archives in Zagreb, HR DAZG 24, GRAĐEVNI ODSJEK_GO_286)

4. Pogled s jugoistoka na glavnu zgradu Rudolfovih vojarni (HR-HDA-1442 snimka I. Standl,)
View from the southeast of the headquarters of the Rudolf barracks (National Archives in Zagreb, HR-HDA-1442, I. Standl)

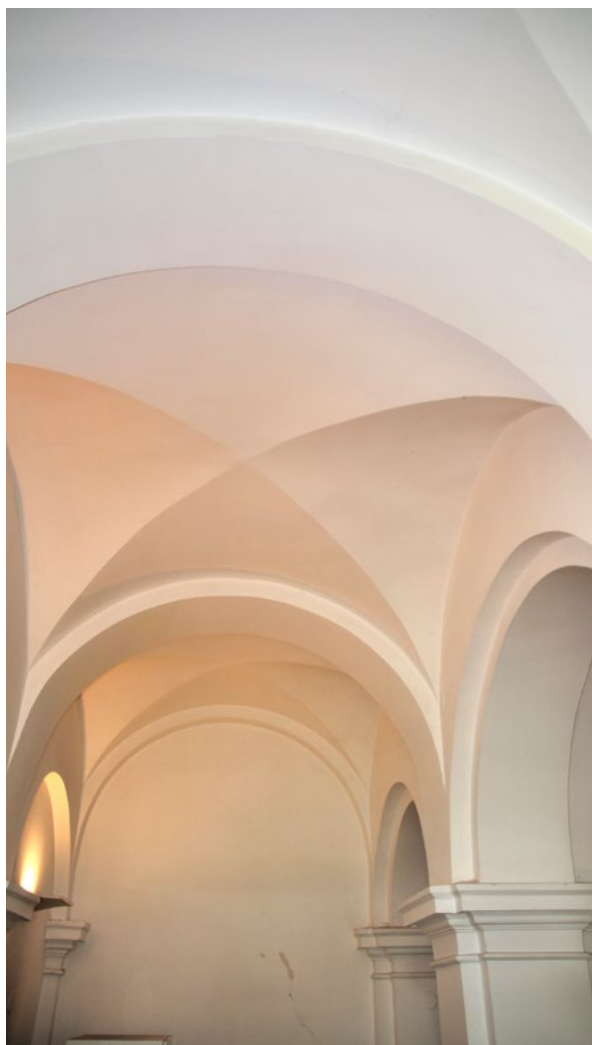

5. Rudolfova vojarna istočno pročelje (NSK, Grafička zbirka, RZG-RAUS-3)
Rudolf barracks, east façade (The National and University Library, Print collection, RZG-RAUS-3)

Izgradnja Rudolfove vojarnje

Konačna lokacija pješačke vojarnje utvrđena je početkom 1887. godine sjeverno od Južnog (zapadnog) kolodvora, na mjestu planiranog perivoja i iste je godine uključena u Regulatornu osnovu kao područje između željezničke pruge i Ilice, odnosno kao industrijska i vojna zona.²⁴ Nakon opisanih dugotrajnih priprema planiranja, odabira lokacije te traženja i odobrenja zajmova, pokrenut je postupak *jeftimbe*, današnjim rječnikom javne nabave.²⁵ Od ponuda pristiglih iz Beča, Budimpešte, Villacha, Plzeňa i Bratislave, nakon javnog pritiska arhitekta i poduzetnika Kune Waidmanna, predsjednika obrtničke komore, u smislu podrške hrvatskog obrtništva, odabran je domaći konzorcij.²⁶ Gradjevni odsjek izdao je posebne uvjete građenja, koji propisuju vrstu i kvalitetu materijala koji se trebaju koristiti tijekom gradnje (s napucima za izvedbu betonskih konstrukcija), nakon čega su radovi mogli započeti.²⁷

Prema izvještaju izaslanika Kraljevske vlade građevnog odsjeka Janka Holjca objavljenom u časopisu *Viesti društva inženjera i arhitekata* doznajemo da je radi uštede, voditelj gradnje Rupert Melkus djelomično izmijenio i reducirao Gruberov i Völknerov projekt (sl. 3). Kapacitet vojarnje smanjen je s planiranih 16 na 13 zgrada, a pojedini su tlocrti reducirani. Na glavnoj je zgradi vojarnje djelomično izmijenjen predloženi tlocrt u korist ekonomičnijeg i kompaktnijeg. Ovim je izmjenama trošak gradnje smanjen za 207 000 forinti. Gradnja je započela 30. travnja

6. Svodovi prizemlja (snimka: K. Karlo, 2022.)
Ceilings on the ground floor (K. Karlo, 2022)

nberg, Fürstenberg i Ausperg te grof Chotek) investicijska je banka koja se ponajprije bavi financiranjem velikih infrastrukturnih radova, što u drugoj polovici 19. stoljeća znači željeznica. (*Društvo potiskih i Društvo južnih željeznica*). KARAMAN, 1972, 78–79.

24 SZ 4.6. 1887., čl.7., komisija sastavljena od predstavnika gradskih i vojnih vlasti pregledala je pojedina mjesta: vojni krugovi dali s prednost mjestu na Kalvariji (Šalati), a gradski „na uglu Ilice i Kolodvorske ulice“, i to iz financijskih razloga (NN 20. 4. 1887. Gradnja pješačke vojarnje: utvrđena i odobrena nova lokacija. SZ 6. 6. 1887. čl. 6: generalna osnova predstavljena gradskoj skupštini. SZ 19. 9. 1887., čl.10.: Zemaljska vlada poziva Gradsko poglavarstvo da nabavi odobreno zemljište „na uglu Ilice“ i raspiše licitaciju za gradnju vojarnje prema redigiranim nacrtima. Prema KNEŽEVIĆ, 2011, bilj. 32.

25 *Jeftimbeni oglas vrhu izvedenja sviholikih graditeljskih radnjah i dobavah kod novogradnje pješačke vojarnje u Zagrebu, k.br. 2975-1888*. HR DAZG 4 GPZ GOSPODARSKI ODSJEK 1879-1888 GOSP 84.

26 Ponude su poslale sljedeće tvrtke: [Der Bautechniker Wien, 20. Februar 1888. Der Bauunternehmer & Lieferant; A VÁLLAKOZÓK LAPJA, Budapest, 21. Februar 1888. [umetnut katalog *Technische neuheit* – prozori s oberlichtom koji se otvaraju na ručku]; J.H. Strauss, Wien, Mariahilferstrasse 111. Actien-Gesellschaft für Bergbau und Hüttenbetrieb zu Hof-Pilsen-Schwarzenberg in Liquidation, Pilsen [Plzeň], 3. Marz 1888. –instalacije; C. Korte & Comp. Prag, Mariengasse 47, Wasserwerksbau Pressburg; Josef Baumgartner, Tischlermeister der Kärtner Holzindustrie und Villabesitzer, Villach, 7. Marz, 1888.; G. Weikum, Ingenieur Mechanische Werkstätte für Special – apparatus, Wien – instalacije]; Žalba Hrvatskog društva za obrt i industriju u Zagrebu od 28. ožujka 1888. godine o zanemarivanju domaćih obrtnika. U potpisu Kruno Waidmann. HR DAZG 4 GPZ Rudolfova pješačka vojarna 1880-1885. GOSP 85.

27 Gradnja pješačke vojarnje u Zagrebu. *Uvjeti za provedenje gradnje. Kralj. Vlad. gradjevni odsjek*. br. 33648 1888. HR DAZG 4 GPZ Rudolfova pješačka vojarna 1880-1885. GOSP 85.

1888. godine, a završetak je gradnje bio planiran do 31. prosinca 1889. godine, no radovi su bili gotovi tri mjeseca ranije, 27. rujna iste godine (sl. 4). Uz Melkusa, na gradnji su sudjelovali gradski inženjeri Škender Seć i Rikard Paesold te, kao vladin izaslanik, Janko Holjac.

Glava zgrada vojarnje namijenjena je uredima časnika i školi. Tako su u podrumu kuhinja za časnike i gospodarski prostori, poput drvarnice, u prizemlju su uredski prostori zapovjedništva, gostionica, čitaonica i knjižnica. Na prvom su katu smješteni uredi brigadirskog, pukovnijskog i kotarskog zapovjedništva, a na drugom je katu škola za časnike i kapetanski stan. U tavanskom su prostoru spremišta. Kako Holjac navodi, „Pošto ova sgrada zauzima nekim načinom moralno prvo mjesto, po namijenjenoj joj svrsi to je pogledom na njenu vanjštinu i unutarnjost građena pomnijom uredbom i ukusnije.“²⁸

28 HOLJAC, 1891, 14.

Opetovanje		
I	Graditeljske radnje, Laska	38077 1
II	Klesarske " "	5043 1
III	Kujarske " "	1030 -
IV	Tesarske " "	6676 2
V	Pokrivачke " "	1205 4
VI	Limarske " "	2582 4
VII	Stolarske " "	12526 0
VIII	Brauerske " "	20459 8
IX	Staklarske " "	902 0
X	Lutarske " "	2403 6
XI	Kovani i peći " "	1783 2
XII	Čisti iz kamenštine " "	512 5
XIII	Asfaliranje " "	1576 4
XIV	Kaluzije " "	910 12
XV	Turacanje " "	630 -
XVI	Slikanje " "	1301 02
Totalna svota		97559 22

Gradski gradjovni ured
u Zagrebu 8. ožujka 1888.

Melkusov
gradjovni inženjer

Prinos za temeljni ugovor
u Zagrebu dne 24. April 1888.

7. Svotni troškovnik, Opetovanje stavki [str. 108] (HR DAZG 4 GOSPODARSKI ODSJEK GOSP 86)
Bill of quantities, Recurring items [p. 108] (National Archives in Zagreb, HR DAZG 4 GOSPODARSKI ODSJEK GOSP 86)

Prema Melkusovoj adaptaciji Gruberova i Völcknerova projekta, izgrađen je objekt jednostavnog, simetričnog pravokutnog tlocrta s naglašenim središnjim i bočnim dijelovima, a simetrija je vidljiva i na volumenu, na kojem su središnji dio i krajevi krila naglašeni rizalitima (sl. 5). U središnjem je dijelu, očekivano, smješten glavni ulaz u prostor cijele vojarnе, stoga je napravljen u odgovarajućoj veličini koja je osigurala mogućnost prilaza konjima i vozilima, a naglašen je profiliranim opečnim portalima s obje pročeljne strane. Ulaz je svoden križnim svodovima koji se iz veže nastavljaju i na podeste (sl. 6). Glavna zgrada ima za ovaj tip jednotraktne zgrade standardnu prostornu organizaciju, hodnik smješten uz začelje dok se prostorije nižu duž glavnog, istočnog pročelja, a ista je prostorna organizacija i na rizalitima. Dvoja reprezentativna trokraka stubišta povezuju sve četiri etaže od

Tekući broj	Predmet	Cena pojedina		Iznos izračunat
		for.	nt	
	Prinos			27 199
	deplatake za m ²	1	50	106
58	07.04 kurent meterah glavnog vijenca na pokrivenih rizalitih / iznutar / izvan / buntan / 0.924 vis 0.30 izvan / Ogrubljeni po nacrtu iz firmenih opekah / form jigol / u prostoru križju izvedeno sa izmaza njom sglubnicah cement marmom. Jedan kurent meter po	2	83	189
59	03.47 kurent meterah zidja nadzlogastih / Diminutiv / za dimnjake po na- crtu izvedeno sa sglubnicah cement marmom izmaza sa sglubnicah Jedan kurentni meter po	1	50	95
60	2 alena polukruga vrata 280 ^m šir: 5.00 ^m vis sa 14 ^m širakim 3 struk na stepene gradjenimi / oblogom / iznutar i isto takovim pilas kruglim nadzlogastim vijencem / Ogrubljeni / sa ozubljeni / sglubnici / i pokrivenim slojem / Ogrubljeni / sa sa konzolama iz firmenih opekah / formenim / sve po nacrtu sa izmaza sa sglubnicah cement marmom. Jedna vrata po	16	87	33
	Prinos			27575

8. Svotni troškovnik, opisne stavke izrade vijenaca [str. 12] (HR DAZG 4 GOSPODARSKI ODSJEK GOSP 86)
Bill of quantities, descriptive items for making wreaths [p. 12] (National Archives in Zagreb, HR DAZG 4 GOSPODARSKI ODSJEK GOSP 86)

podruma to tavana. Uz stubišta su smještene sanitarije i Holjac piše o bojazni od izlivanja otpadnih voda te navodi da je smještaj sanitarija jedina mana ovih zgrada. Pozicija stubišta i sanitarnog čvora je identična u oba trakta, u južnom je krilu smješten odmah uz vežu, dok je u sjevernom krilu uz sjeverni rizalit.

Sva su četiri pročelja ujednačeno raščlanjena. Glatko su žbukana, a svi su elementi arhitektonske plastike izvedeni fasadnom opekom. Između etaža protežu se tanki vijenci, od kojih onaj na prvom katu, bogatijom profilacijom naglašava reprezentativnost prvog kata, na kojem se nalazilo zapovjedništvo. Svi prozori prizemlja, prvog i drugog kata uokvireni su opekom i zaključeni lukom ili segmentnim lukom, a dok krovne kućice imaju šiljasti luk, podrumski su prozori pravokutni. Rizaliti su istaknuti dvostrukim i trostrukim

9. Rudolfova vojarna, istočno pročelje, 27. 8. 1986. (HDA HR DA 2031 Fond Vjesnik, snimka: R. Šobat)
 Rudolf barracks, east façade, 27 August 1986 (National Archives in Zagreb, HDA HR DA 2031 Fond Vjesnik, R. Šobat)

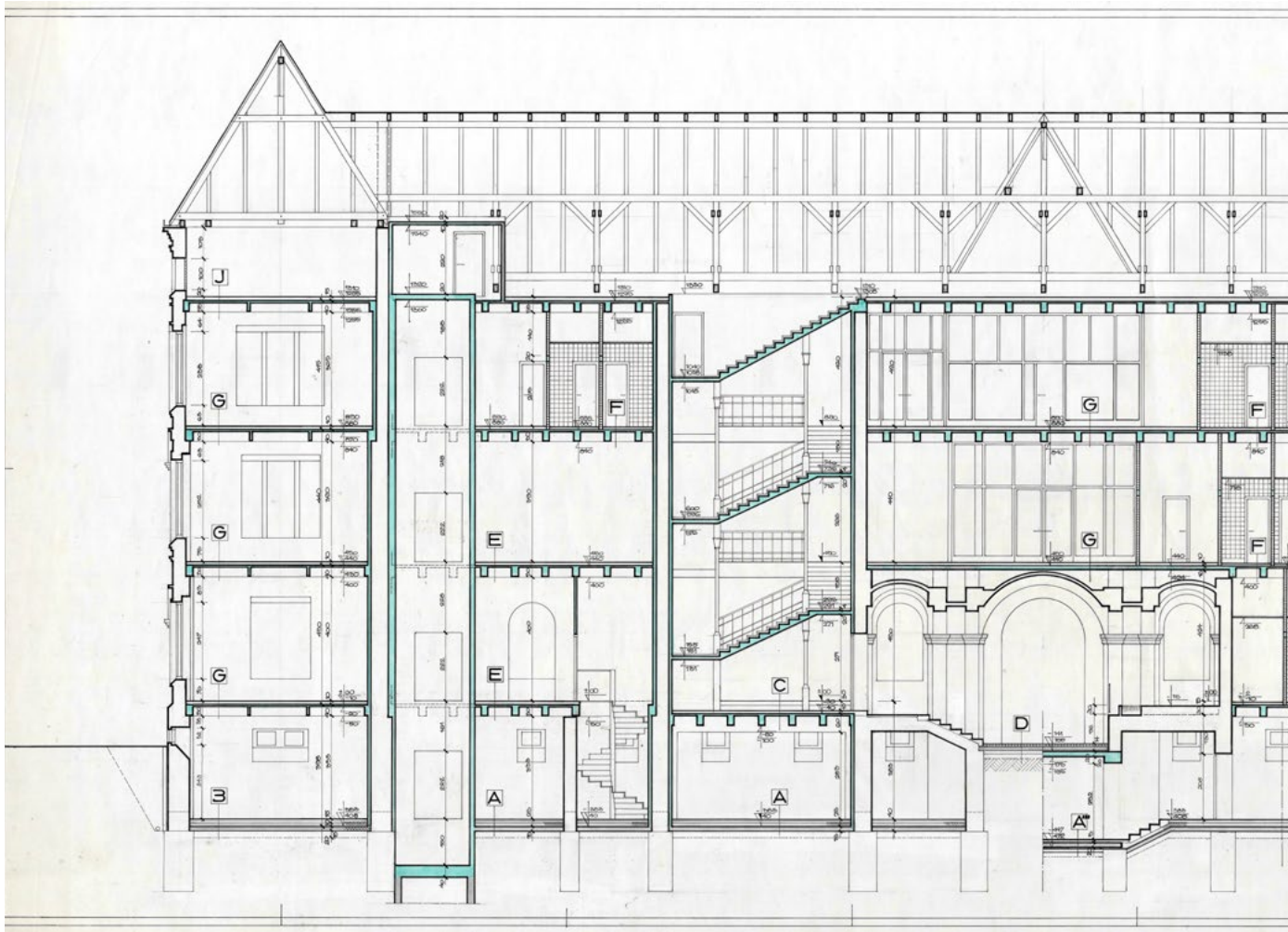
prozorima odvojenim pilastrima i polustupovima, te uokvireni lukovima.

Krovište je višestrešno. Središnji je rizalit naglašen te se u krovu, na istočnoj strani, izdiže četvorostrešni toranj pod piramidalnom kapom, a na zapadnoj visoki strmi zabat. Toranj inspiriran srednjovjekovnim kulama, postavljen je na visoku profiliranu bazu bogato artikuliranu prozorima, okulusima, satom i dekorativnom plastikom. Ponad okulusa smješten je dekorativni vijenac sastavljen od niza od po deset grbova na sjevernoj, istočnoj i južnoj strani (grbovi hrvatskih povijesnih pokrajina nalaze se na glavnom pročelju vijenca, a vojni grbovi pješaštva na bočnim), na kojima počiva bogato profilirani neoromanički arkadni friz, a nadvisuje ga visoko nazubljeno krunište koje naglašava autoritet moći institucije. Na sve četiri strane krovnih ploha tornja postavljeni su manji dekorativni mansardni prozori. Sljeme tornja krasi dekorativna kovana ograda i dva vjetrokaza, a po dva su i na krovu svakog rizalita. Kompleks vojarni ograđen je potezima drvoreda i drvenom ogradom.

Zbog opsežnog građevnog programa vojarnje, ograničenih resursa u Zagrebu i inzistiranja arhitekata i obrtnika

na čelu s Kunom Wadmannom, konzorcij za izvođenje radova okupio je mađarskog poduzetnika A. Schomanna, kao glavnog izvođača radova,²⁹ te domaće poduzetnike od kojih je dobavljen građevinski materijal – opeka je proizvedena u ciglanama u Zagrebu i Sisku, vapno u Zagorju, cement u tvornici u Zidanom mostu, a kamen je dostavio poduzetnik Herman Ehrlich iz kamenoloma u Vrapču i Šestinama. Ehrlich je izveo pripremne radove niveliranja terena, iskopa i pošljunčivanja gradilišta. Klesarske je radove izveo klesar Tessoti, a za podnožje je koristio kamen iz Dolja kraj Podsuseda. Tesarske radove izveo je Ivan Czipaner iz Budimpešte, dok je drvenu građu isporučila tvrtka *Ujlaky Hirschler i sin* iz Međimurja. Krovopokriivačke je radove izveo Hinko Bauer, a crijep je dostavila tvrtka Grahor. Limarske je radove izveo je limar Aleksander Maruzzi, stolarske je radove preuzela tvrtka *M. Gungel i sin* iz Temišvara, bravarske radove izveo je Eduard Pick iz Budimpešte, a iz Budimpešte su stigle i lijevane željezne grede naručene u tvornici *Schlick*. Iz Budimpešte su

29 CVITANOVIĆ, 1978, 148.

10. Nacionalna i sveučilišna biblioteka, izvedbeni projekt, presjek D-D (Hrvatski muzej arhitekture, HMA-HAZU-MB-4/56/35)
The National and University Library, detailed design, section D-D, (Croatian Museum of Architecture, HMA-HAZU-MB-4/56/35)

stigli i lijevani stupovi za stubišta, proizvela ih je tvrtka *J. Wörner*.³⁰ Za grijanje su kupljene željezne peći proizvođača *Komarek i Brüchner*.³¹ Sat na tornju izveo je Ivan Exner.³²

Sve navedeno moguće je utvrditi zahvaljujući sačuvanim svotnim troškovnicima izgradnje Rudolfovih vojarni, pa tako i glavne zgrade kompleksa Rudolfovih vojarni. Riječ je o dokumentima sačuvanim u Državnom arhivu u Zagrebu, dokumentima koji bi se kolokvijalno danas nazivali izvedbene situacije, odnosno ovjereni troškovnici radova za planiranje materijala, radova i troškova *Bau der Infanterie Kaserne in Agram Bedingniss-heft für ein Vergabung von Bauarbeiten in allgemeine Bestimmungen und in*

beson dere Bestimmungen.³³ Precizno su navedene sve vrste radova, a materijali, količine i jedinične cijene podijeljene po stavcima *I. graditeljske radnje, II. klesarske radnje, III. kiparske radnje, IV. tesarske radnje, V. pokrivačke radnje, VI. limarske radnje, VII. stolarske radnje, VIII. bravarske radnje, IX. staklarske radnje, X. ličilarske radnje, XI. komini i peći, XII. cievi iz kamenštine, XIII. asfaltiranje, XIV. žalusije, XV. taracanje, XVI. slikanje* što omogućuje preciznu rekonstrukciju korištenih materijala i načina njihove ugradnje prilikom izgradnje 1888. – 1889. godine. Ukupno predviđena svota iznosila je 97 559 forinti i 22 nč. (novčića), a precizno je podijeljena po svim izvedenim radovima i korištenim materijalima (sl. 7).³⁴

Nakon niveliranja terena i iskopa, izvedeni su temelji u lomljenom kamenu i opeci, povezani hidrauličkim vapnom. Temelji su izolirani (s obje strane) slojem asfalta

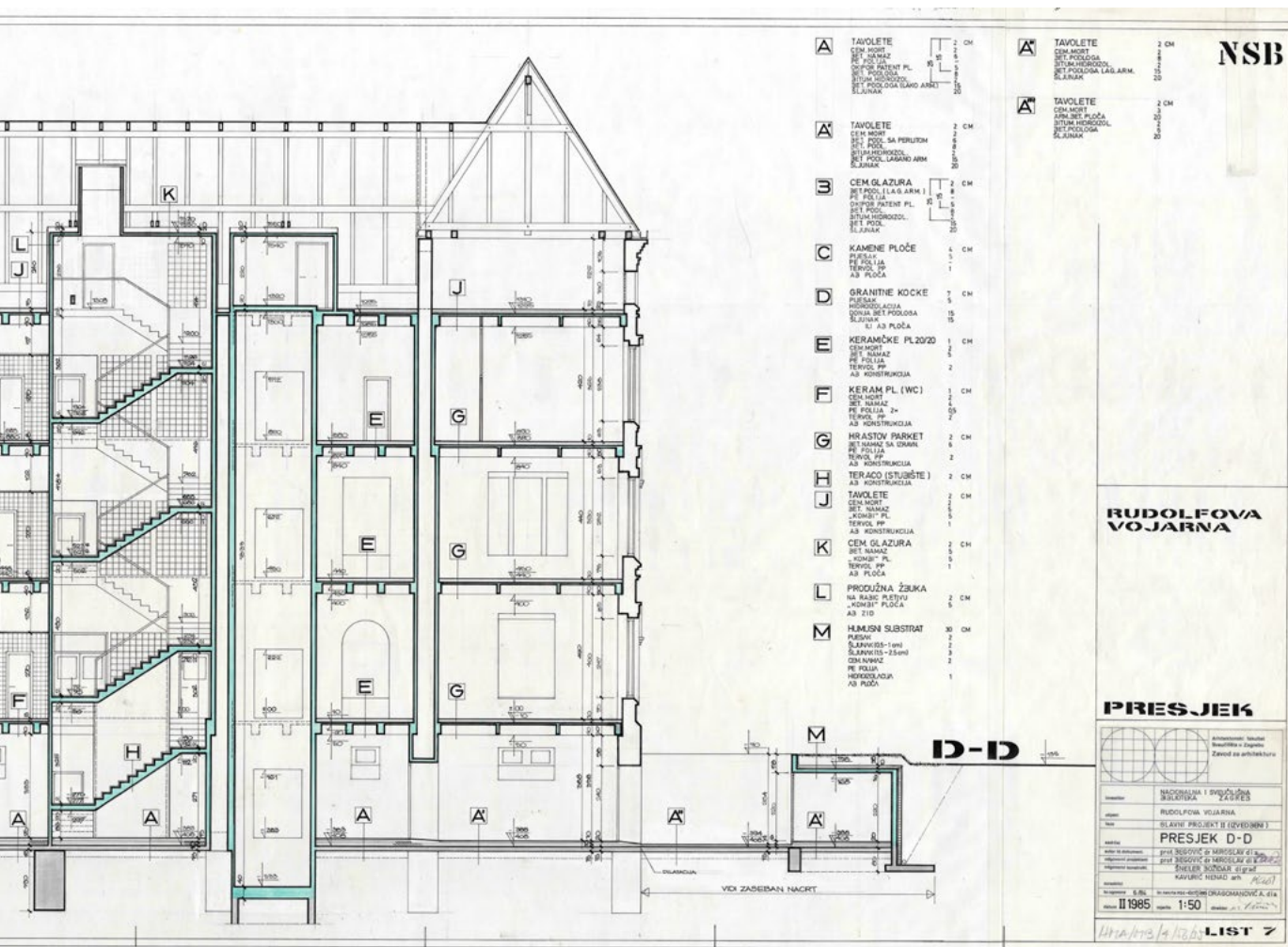
30 Promidžbeni materijal ove tvrtke dostupan je na <https://maps.hungaricana.hu/en/BFLTerftar/29009/view/?pg=0&bbox=-2474%2C-8084%2C12004%2C-46> (11. 5. 2023.).

31 HOLJAC, 1891, 13–17.

32 Konzervatorska dokumentacija, 1976, str. 14–15; KNEŽEVIĆ, *Povijest područja Trga Francuske Republike i kompleksa bivše Rudolfove vojarnje u Zagrebu*, elaborat (Arhiv Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode Zagreb).

33 HR DAZG 4 GPZ GOSPODARSKI ODSJEK Rudolfova pješačka vojarna 1887-1888. GOSP 86, bilježnica br. 1.

34 HR DAZG 4 GPZ 1887-1888.

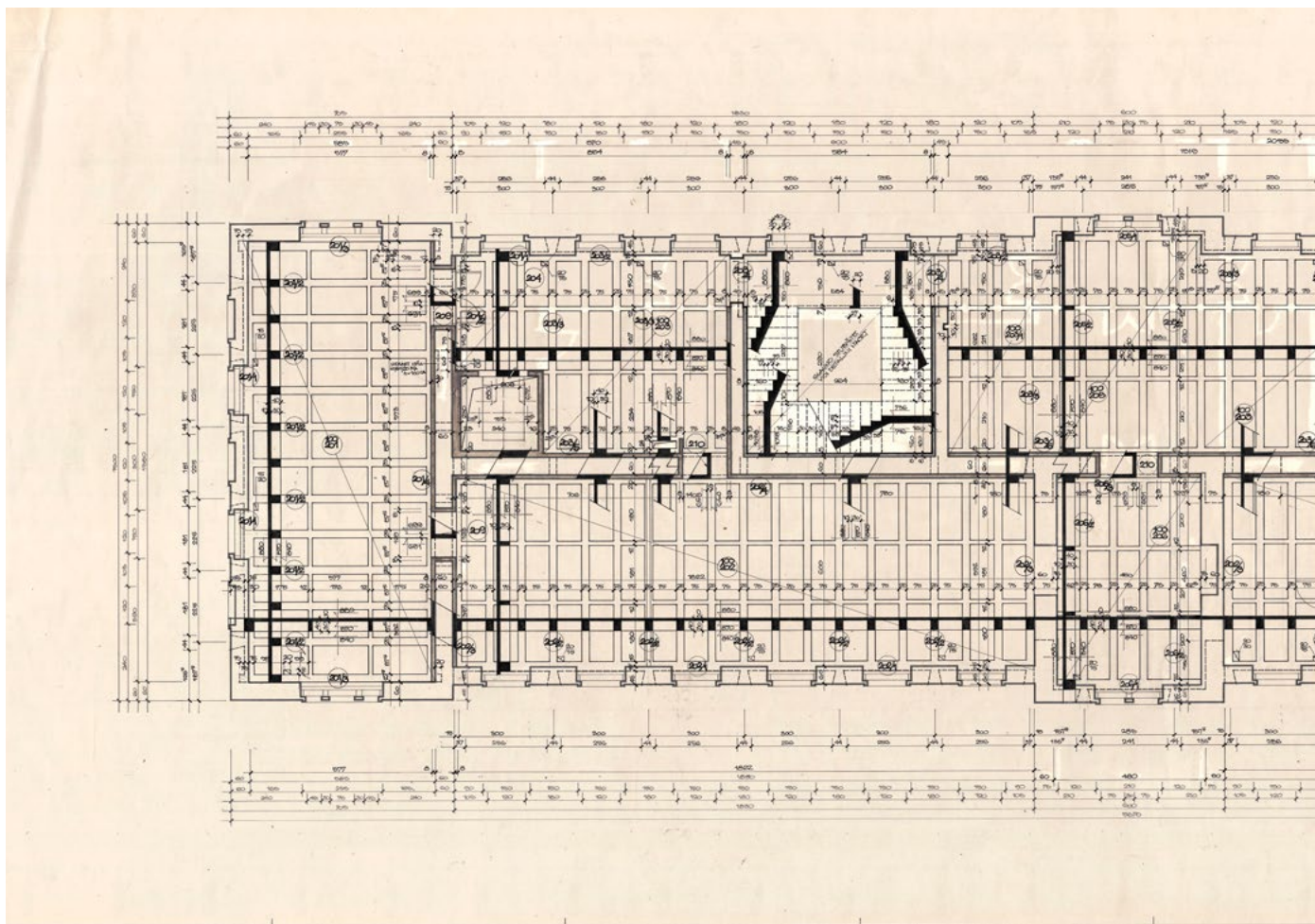

i nabijene ilovače kako bi se spriječila mikrokapilarna vlaga. Zidovi su izvedeni u punoj opeci s korištenjem vapnenog i hidrauličkog morta. Stupovi prizemlja također su izvedeni u opeci povezanoj hidrauličnim mortom. Sva međukatna konstrukcija izvedena je drvenim grednicima koji su zasuti šutom, odnosno *suhom ruševinom*. Budući da je Zagreb u vrijeme gradnje imao svježe iskustvo potresa iz 1880. godine, konstrukcija je ojačana valovitim limom u zoni temeljenja, slojevima betona debljine do 16 cm te željeznim traverzama. Betonska konstrukcija ugrađena je u najvećoj debljini u predviđenim cezurama međukatne konstrukcije, tj. oko zone reprezentativnih stubišta. U zgradu je ugrađen sustav grijanja toplim zrakom, odnosno loženje keramičkim pećima, tzv. *kominima*, te je izveden sustav kamenih i željeznih razvoda instalacija.³⁵

Križni svodovi u prizemlju izvedeni su u opeci. Podrum i hodnici svih etaža svodeni su. Reprezentativna stubišta također su ojačana željeznim traverzama, valovitim

limom i betonom u pogledu. Gazišta su hrastova, a ograda je kovana, sa stiliziranim vegetabilnim motivima i viticama. Lijevani željezni stupovi stubišta su „2 puta minisirani i bronzirani“. Stepenice u veži prema podeštima i krilima su kamene i također profilirane. Za sve profilirane elemente stubišta, veža i arhitektonske plastike pročelja, u troškovniku se donose mjere profila (sl. 8). Pročelja su izvedena u punoj opeci koja je polagana u cement-mort te potom ličena cementnom bojom. Isto vrijedi i za zabatne, tzv. vjetrobrane zidove krovišta. Svi su profilirani vijenci, okviri prozora i dekorativni elementi na pročeljima, rađeni punom običnom i pečenom opekom sa sljubicama od cementnog morta. Kapiteli su klesani u sedri i pješčenjaku. Ugrađena su 34 prozora po etaži koja uključuju ugradnju drvene stolarije na 4 trifore i 2 bifore, tri prozora koja otvaraju toranj, te 22 tavanska prozora u kordonskom vijencu rizalita. Sva je stolarija istovjetna, polukružno ili segmentno zaključeni dvostruki prozori nalaze se na pročeljima, dok su na središnjem rizalitu jednostruki prozori. Na krov su ugrađena 24 jednostavna krovna prozora koja su podijeljena jednim šprljkom. Sva

35 HOLJAC, 1891, 15.

11. Nacionalna i sveučilišna biblioteka, izvedbeni projekt, tlocrt oplata prvog kata (Hrvatski muzej arhitekture, HMA-HAZU-MB-4/56/31)
The National and University Library, detailed design, floor plan of the first floor (Croatian Museum of Architecture, HMA-HAZU-MB-4/56/31)

je stolarija dva puta bojena uljanom bojom. Krovšte i toranj prekriveni su dvostrukim biber crijepom, dok je na zabatu škrljavec. Na tornju su postavljena dva šiljka s vjetrokazom, visine 3,60 m.

Kao što su detaljno navedeni svi prozori, tako su navedene točne mjere i opis svih kapitela za stupove i pilastre, kako na pročeljima tako i u interijeru, u veži. U troškovniku se navodi i izrada 10 rozeta za zaključne kamene križnih svodova, izvedenih u sedri i pješčenjaku te 30 grbova od lijevanog betona za bazu tornja. Ugrađene su dvije istovjetne vratnice na pročelju i začelju građevine s kvadratičnim konveksnim ukkladama. Svi su stropovi bili oličeni i oslikani jednostavnim bordurama te je dana uputa o ličenju svake tri godine.³⁶

Različite postrojbe i promjena namjene

Vojarna nosi ime carevića Rudolfa, od gradnje do 1918. godine, kada mijenja ime u Vojarna Nikole Šubića Zrin-

skog ili Zrinjskoga vojarna.³⁷ Ubrzo nakon izgradnje, 1900. godine, planirano je proširenje kompleksa dvjema novim zgradama, koje se nije realiziralo.³⁸ Godine 1913. sagrađena je staja za puščano-strojni odjel i skladište za oružje na Prilazu baruna Filipovića.³⁹ Generalna regulatorna osnova (1936. – 1938.) na području Trga Francuske Republike i Črnomerca, predviđa radikalne rekonstrukcije i nove urbane sadržaje. Prostor vojarnje predložen je za prenamjenu u gradske urede u sklopu *Elaborata o procjeni vojarna koje su vlasništvo Gradske općine*, te je predviđeno rušenje dviju zgrada radi produljenja ulica Prilaza Gj. Deželića do Prilaza baruna Filipovića.⁴⁰

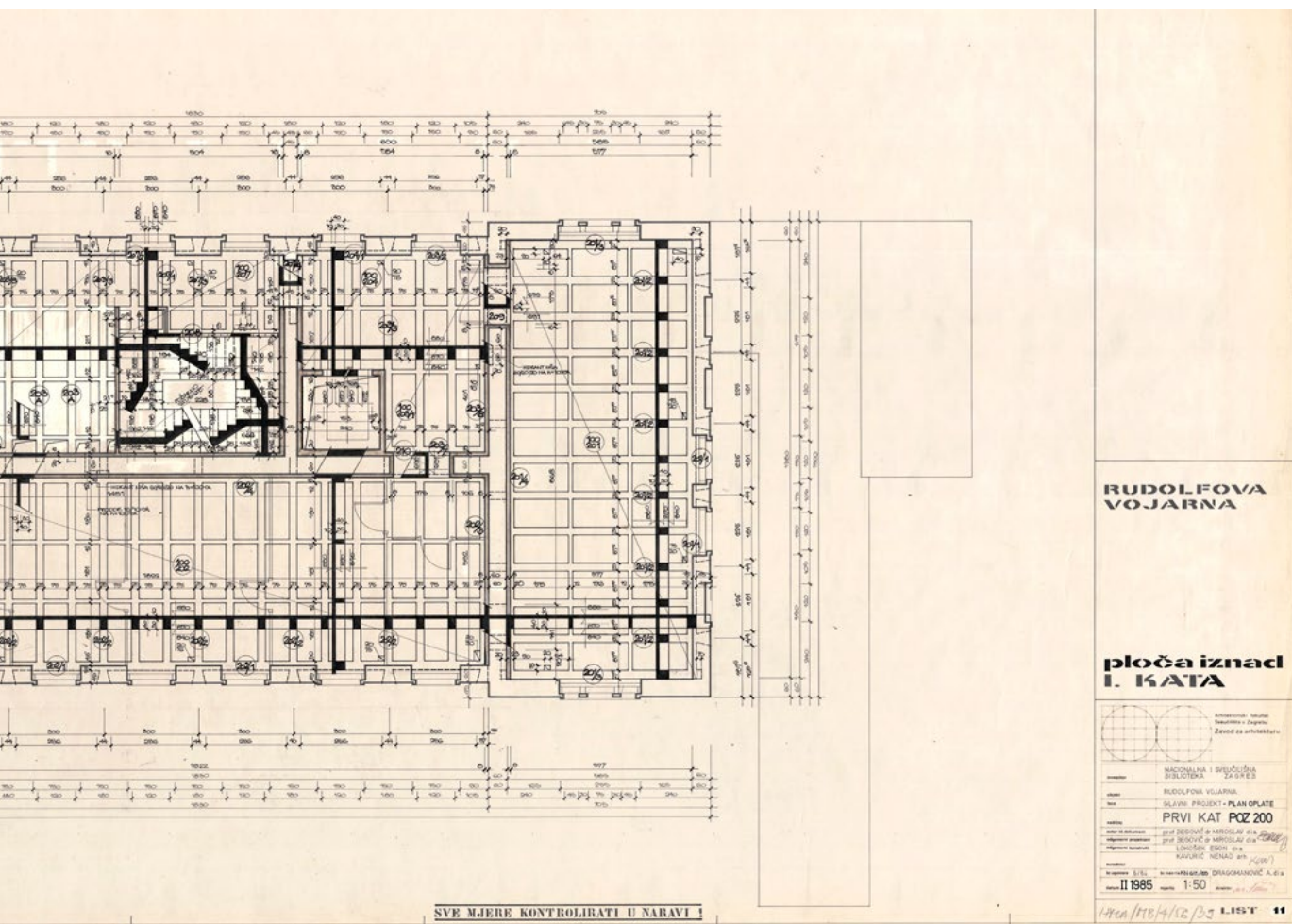
37 KNEŽEVIĆ, 2007, 331. U ovoj fazi građevine sačuvana je samo dokumentacija izgradnje nove ograde kompleksa (HR DAZG ILICA 123 (Oreškovićeve 2) Rudolfove vojarnje 2096./ 1557/3 (dio građe iz 289)).

38 KNEŽEVIĆ, 2011, 81.

39 Emil Eisner i Adolf Ehrlich, *Uporabna dozvola za staju i doknadno skladište sagrađeno na temelju građevne dozvole 14/7 1913. br. 3244/13 od 13. 12. 1913.* [DAZG Oreškovićeve 2. (Ilica 123), Republike Austrije 2 (Rudolfove vojarnje) 2096].

40 KNEŽEVIĆ, 2011, 81.

36 HR DAZG 4 GPZ GOSPODARSKI ODSJEK Rudolfova pješačka vojarna 1887-1888. GOSP 86, bilježnica br. 1.

Za vrijeme Drugog svjetskog rata, u vojarni je zapovjedništvo domobranskog pješastva (53. i 35. pukovnija).⁴¹ Nakon rata, vojarnu preuzima Jugoslavenska narodna armija i 5. armijska oblast te je koristi do 70-ih godina 20. stoljeća, kada vojska seli u novoizgrađenu vojarnu Maršal Tito u Novom Zagrebu. Istovremeno započinju dogovori oko buduće namjene cijelog prostora vojarni. Generalnim urbanističkim planom grada Zagreba iz 1971. godine na tom je području planirano rušenje kompleksa vojarni i gradnja sekundarnog gradskog centra i novog gradskog trga. Na prijedlog rušenja uslijedio je odgovor konzervatora iz Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu te Zavod donosi rješenje o trajnoj zaštiti četiriju zgrada vojarni uz današnju Ulicu Republike Austrije 1973. godine što je uzrokovalo polemike. Primjerice, Zdenko

Kolacio drži kako je zaštita građevina Rudolfove vojarni u direktnoj koliziji s planom sekundarnih gradskih centara.⁴² Godine 1977. raspisan je *Javni urbanističko-arhitektonski natječaj za uređenje Trga Francuske Republike*, a u sklopu natječaja izrađen je elaborat *Konzervatorska dokumentacija za urbanističko-arhitektonski natječaj za Trg Francuske Republike*, u kojem je propisano „Kod odabiranja tj. određivanja buduće namjene zaštićenog objekta, potrebno je voditi računa o njenim zadanim prostornim mogućnostima i oblikovnim karakteristikama u okviru kojih se može kretati nova namjena“ (sl. 9). Dakle, adaptacija glavne zgrade „Rudolfove kasarne“, izvodi se kao sanacija i rekonstrukcija koja će, uz adekvatnu namjenu, omogućiti ispravnu spomeničku prezentaciju objekta u okviru predviđenog novog centra.⁴³

Arhitekt Miroslav Begović sa suradnicima Mariom Beusanom, Nenadom Kondžom, Vesnom Mikić i Ivom

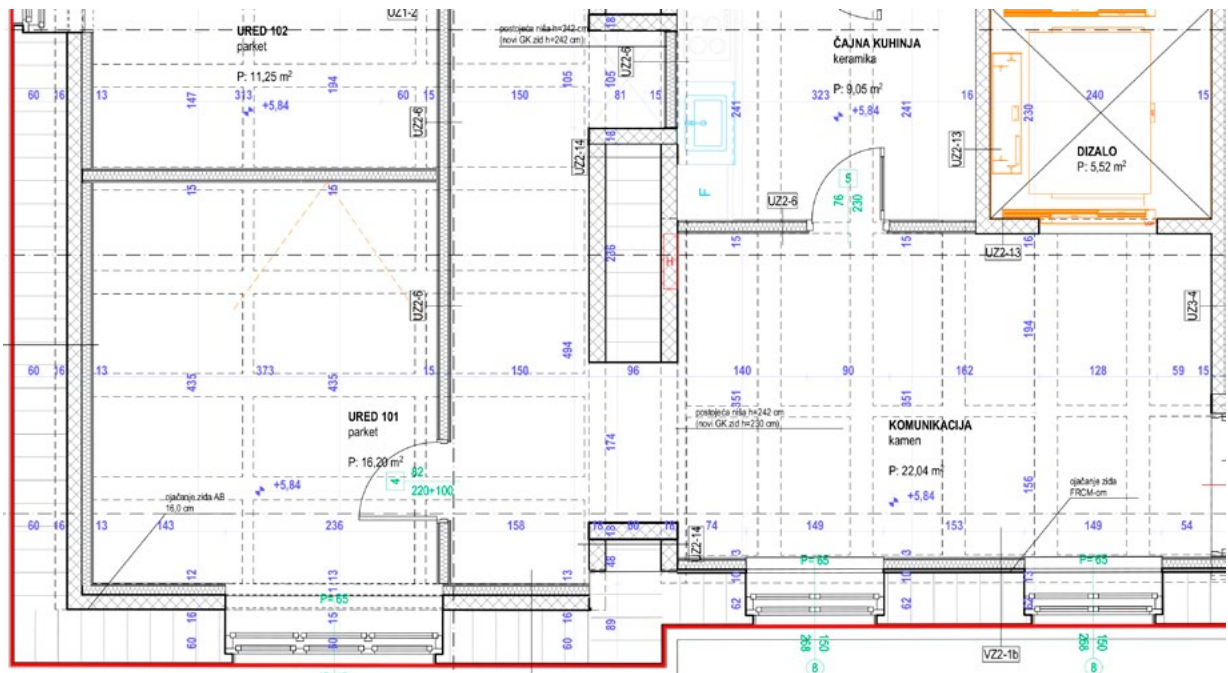
41 Zapovjedništvo nad svim trima pješačkim pukovnijama, tzv. »gromadom«, preuzeo je general Matija Parac, čiji se stožer nalazio u Rudolfovim vojarnama. (Matija Parac, general je u kraljevskoj jugoslavenskoj vojsci, a nekoliko mjeseci kasnije napušta Rudolfove vojarni i postaje zapovjednik hrvatskih odreda Jugoslavenske vojske u otadžbini). BARIĆ, 2003, 52; STRUKIĆ, 2008, 281.

42 KOLACIO, 1975, 14.

43 Konzervatorska dokumentacija za urbanističko-arhitektonski natječaj za Trg Francuske Republike, 1976, 54.

12. Reprezentativno južno stubište (snimka: M. Ivanuš, 2022.)
Representative south staircase (M. Ivanuš, 2022)

14. Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, detalj projekta cjelovite obnove, tlocrt 1. kata, Hrvoje Malčić, Nataša Milobara, Hrvoje Njirić, Dorotea Kaurić, (Mplan, 11-05/22, ZOP: 11-05/22-077, 2022.)
Ministry of Physical Planning, Construction and State Assets, detail of the main architectural project, floor plan of the first floor, Hrvoje Malčić, Nataša Milobara, Hrvoje Njirić, Dorotea Kaurić, (project Mplan d.o.o., 2022)

Novak Šavor od 1979. do 1985. godine izrađuje nacрте za adaptaciju vojarnе. Iz kataloškog popisa i dostupnih preslika nacрте vidimo da je objekt vojarnе detaljno istražen; sačuvana su sveukupno 92 nacрте.⁴⁴ Begović prvo izrađuje projekt adaptacije za Centar za kulturu stanovanja u Zagrebu u kojem radikalno mijenja tlocrt, otvara ga i kreira *open space*, kako u bočnim rizalitima tako i u središnjem dijelu vojarnе koji je središnjim zidom podijeljen na istočni i zapadni dio. No projekt nije izveden.

Nekoliko godina kasnije, godine 1985., Begović ponovno izrađuje dokumentaciju za adaptaciju glavne zgrade Rudolfove vojarnе, ovoga puta za Nacionalnu i sveučilišnu biblioteku, a suradnici na projektu su Aleksandar Dragomanović, Božidar Šneler, Nenad Kavurić. Opsežni radovi na adaptaciji započinju 1986. godine, no na koncu Nacionalna i sveučilišna biblioteka ne useljava u cijeli objekt. U sklopu ove obnove izvedeno je obimno torkretiranje, čime su učvršćeni konstruktivni elementi objekta, temelji, nosivi zidovi i međukatne konstrukcije. Izvedena je nova međukatna konstrukcija ugradnjom armiranobetonskih rebričastih stropova od podruma do tavana (sl. 10, 11). No, ovoga puta zadržana je osnovna tlocrtna dispozicija po etažama. Učvršćeno je južno stubište (sl. 12), a sjeverno je uklonjeno i na njegovu je mjestu izgrađeno novo, manje požarno trokrako stubište te liftovi uz stubišta u južnom i sjevernom krilu. Uz sjeverno je pročelje izgrađena pristupna rampa i ulaz u podrum, te kotlovnica. Na fotografijama građevinskih radova vidi se da je presložen pokrov i da je skinuta sva stolarija te su popravljani prozorski otvori (sl. 13). Svi su prozori na pročeljima polukružno ili segmentno zaključeni, dok se takvo oblikovanje ne ponavlja na unutarnjim prozorima koji su jednostavno, pravokutno oblikovani. Na žalost, nije dostupna dokumentacija iz koje bismo mogli vidjeti koji su prozori obnovljeni i sačuvani, a koji zamijenjeni, te jesu li ugrađeni prozori točno ponovili oblik profilacija s okvira izvornih prozora.⁴⁵

Tvrtka Croatiaprojekt Zagreb, arhitekt Milan Doronjga, 1987. godine izrađuje projekt uređenja potkrovlja za Nacionalnu i sveučilišnu biblioteku. Projektira ugradnju novih krovnih prozora na zapadnoj krovnoj plohi te šest krovnih kućica natkrivenih strmim krovom na dvije vode na istočnoj krovnoj plohi. Oblikovanjem krovnih kućica arhitekt Doronjga evocira izvorni oblik krovnih kućica iz Gruberova i Völcknerova projekta. Prostor potkrovlja organiziran je tako što su hodnici smješteni u središtu, iskorištavajući punu visinu, a uredi su smješteni

13. Rudolfova vojarna – adaptacija, 11. 12. 1985. (HDA HR DA 2031 Fond Vjesnik, snimka: D. Domitrović)
Rudolf barracks – adaptation, 11 December 1985 (National Archives in Zagreb, HDA HR DA 2031 Fond Vjesnik, D. Domitrović)

niz pročelja, ispod krovnih kosina. U rizalitima su veće prostorije za sastanke.⁴⁶

Posljednja je adaptacija izvedena 1995. godine prema projektu projektnog biroa APZ, arhitektice Mare Marasović, za Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja i graditeljstva. Ni ova dokumentacija nije dostupna, ali je iz kataloškog popisa Hrvatskog muzeja arhitekture vidljivo da je „pročelje dobro održavano i u cijelosti prema prvobitnom projektu“.⁴⁷ Na katovima su drvenim pregradama uređivane i pregrađivane uredske prostorije. Tada su izvedeni zahvati na krovu, na tragu projekta arhitekta Doronjge iz 1987. godine, zadržan je postojeći nagib i oblik, ali su na istočnoj i južnoj plohi krova izvedene ukupno 24 krovne kućice, po šest na obje krovne plohe sjevernog i južnog krila.

Recentnim pregledom objekta, u tornju je uočena nova nosiva konstrukcija sastavljena od piljene građe, na kojoj

44 Cjelovita projektna dokumentacija je pohranjena u Hrvatskom muzeju arhitekture, ali je trenutno djelomično dostupna jer je Hrvatski muzej arhitekture teško stradao u zagrebačkom i petrinjskom potresu.

45 Hrvatski muzej arhitekture (HMA-HAZU-MB-4/52/11-96, HMA-HAZU-MB-4/57/1-23/A).

46 Nacionalna i sveučilišna biblioteka – Rudolfova vojarna, Idejni projekt adaptacije potkrovlja, Croatiaprojekt – radna organizacija za projektiranje i consulting, arhitekt Milan Doronjga, 1987. (Arhiv Konzervatorskog odjela u Zagrebu).

47 KOLACIO, 1975, 14.

15. Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine, pogled iz zraka s jugoistoka (snimila tvrtka Mplan d.o.o., 2022.)
Ministry of Physical Planning, Construction and State Assets, aerial view from the southeast (Mplan d.o.o., 2022)

je potpis majstora iz 2014. godine. Je li tada preoblikovan toranj ili je to učinjeno u adaptaciji 1995. godine u sklopu uređenja potkrovlja i izgradnje krovnih kućica, nije poznato zbog nedostupne dokumentacije. No toranj je svakako preoblikovan tako što je uklonjeno karakteristično krunište zida tornja, uklonjena su prozorska okna s krovne plohe, a krovište tornja prekriveno je limenim pokrovom.

Protupotresna i cjelovita obnova u kontekstu vojne arhitekture kasnog 19. stoljeća

Glavnu zgradu Rudolfovih vojarni u Zagrebu, kao i čitav kompleks vojarnje nužno je prvenstveno promatrati u kontekstu modernizacije austro-ugarske vojske pozne Carevine. Za onodobni je Zagreb izgradnja vojarni rješenje jednog od niza komunalnih problema dugog trajanja. Izbor tada vodećih arhitekata, Von Grubera i Völcknera, smješta zagrebačku vojnu arhitekturu u kontekst suvremenih javnih zgrada kasne Carevine.⁴⁸ Autohtoni doprinos očituje se u improvizaciji, odnosno izmjeni izvornog projekta, prilagodbi lokaciji i, u konačnici, izvođačima radova. Naravno, to ne znači da su formalna i stilska obilježja glavne zgrade Rudolfovih vojarni u ikakvoj koliziji s razvojem zagrebačke arhitekture konca 19. stoljeća, koja također funkcionira po istovjetnim stilskim odrednicama.

Svaki daljnji smjer obnove glavne zgrade Rudolfovih vojarni u Zagrebu određen je adaptacijom izvedenom prema projektu arhitekta Begovića. Prema prethodno opisanom projektu 1985. je godine izvedeno temeljito torkretiranje čitave građevine (podruma, prizemlja, prvog i drugog kata), ugrađene su armirano-betonske ploče (rebričasti strop), te je zgrada opremljena dozidanom strojarnicom i liftovima. Uz to je uklonjeno sjeverno reprezentativno stubište kako bi se dobila veća uporabna površina. U istom je zahvatu izmijenjena i cjelokupna vanjska stolarija. Dakle, Begovićevim je projektom *de facto* izvedena adaptacija građevine kojom se čuvaju izvorna pročelja, dok se interijer prilagođava suvremenim zahtjevima iste namjene – *sgrada za urede i školu*. Begovićeve je adaptacija zapravo najvažniji zahvat na građevini od njezine izgradnje do suvremene protupotresne obnove, dok ostali projekti ne prelaze razinu održavanja i popravaka.

Svim prenamjenama i adaptacijama glavnog objekta Rudolfove vojarnje, poglavito prema projektu arhitekta Begovića i kasnijom obnovom prema projektu APZ-a, od

izvornih su arhitektonskih vrijednosti sačuvana izvorna pročelja historicističke zgrade, reprezentativno stubište u južnom krilu te nadsvođena veža. Također, potrebno je naglasiti kako je adaptacija središnje zgrade kompleksa Rudolfovih izvedena uz znatno veće uvažavanje izvorne arhitekture u znatno većoj mjeri nego što je to slučaj u brojnim primjerima adaptacija vojne arhitekture konca 19. stoljeća u središnjoj Europi. Primjerice, Rudolfova vojarna podignuta u Krakovu od 1872. do 1877. godine, posve analognog arhitektonskog i neostilskog koncepta, više je puta adaptirana od 60-ih godina 20. stoljeća, a najrecentnija obnova uključuje nadogradnju dvije dodatne etaže s izvedbom ravnog krova. Ostatak izgradnje u bloku vojarni potpuno je suvremen.⁴⁹ Takav tip izgradnje i adaptacije neiskorištenih vojarni sličniji je neizvedenoj novogradnji na mjestu nekadašnjih Rudolfovih vojarni prema konceptu stvaranja novih središta u Zagrebu. U poznatom i dobro dokumentiranom opusu Miroslava Begovića, poznatijem po interpolacijama, koji će prije slijediti načelo kontrasta nove izgradnje u povijesnoj cjelini negoli zadržavati postojeće povijesne strukture, adaptaciju glavne zgrade Rudolfove vojarnje u Zagrebu karakteriziraju oba načela.⁵⁰ Nova su rješenja u ovom slučaju značila uvođenje suvremenih konstruktivnih metoda i materijala u službi namjene, dok su pročelja ostala sačuvana. Zahvat je u svojoj naravi umjerena varijanta danas omraženog *fasadizma* koja uvažava izvorne položaje etaža građevine te njihov odnos prema otvorima pročelja. Također, izvorni su materijali korišteni u formi reminiscencije na izvorno stanje, npr. korištenje kamena i drva u opremi. Zanimljiv je Begovićev racionalni i utilitaran pristup kulturnom dobru, no također vrijedi ocjena kako se radi o razmjerno radikalnom zahvatu konstrukcijskog ojačanja torkretiranjem, zahvaljujući kojem objekt nije pretrpio još razornija potresna oštećenja u potresima 2020. godine.⁵¹ Begovićev zahvat definirao je, bez ikakve sumnje, sve daljnje odluke u prezentaciji, suvremenom projektiranju i konačno – protupotresnoj obnovi Glavne zgrade Rudolfovih vojarni (sl. 14, 15). Unatoč načelnoj nesklonosti gore spomenutom „fasadizmu“, činjenica jest kako je zahvat parcijalnog torkretiranja interijera, uz ojačanje konstrukcije započeo rekonstrukciju građevine, kojoj su logičan nastavak recentna protupotresna ojačanja primjenom tehnološki ažuriranih metoda poput ugradnje FRCM sustava i ojačanja prethodno torkretirane konstrukcije. ■

49 RYMSZA-MAZUR, 2016, 123–138.

50 BOBOVEC, 2013, 194–225.

51 Izvješće Građevinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za tehnički mehaniku br. 251-64-18-03-15-05. Usp. MILIĆ et al., 2021, 6.

48 Izbor iz opusa Franza von Grubera: Bolnica Rudolfinerhaus, Beč (1882. – 1884.), Garnisonspital, Beč (1875. – 1879.), Aspangbahnhof, Beč (1880. – 1883.).

Literatura

BARIĆ NIKICA, *Ustroj kopnene vojske domobranstva Nezavisne države Hrvatske 1941-1945*. Zagreb, 2003.

BOBOVEC BORKA, *Akademik Miroslav Begović*, Zagreb, 2013.

CVITANOVIĆ ĐURĐICA, Arhitektura monumentalnog historizma, *Život umjetnosti: časopis o modernoj i suvremenoj umjetnosti i arhitekturi*, 26/27 (1978.), 127–160

HOLJAC JANKO, Gradnja pješačke vojarne „kraljevića Rudolfa“ u Zagrebu, *Viesti Društva inženira i arhitekata*, 2/12 (1891.), 13-17. (pretisak: prir. Aničić, Dražen, *Građevinar* 4/54, (2002.), 227–233

KARAMAN IGOR, *Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću*, Zagreb, 1972.

KNEŽEVIĆ SNJEŠKA, Povijest područja bivše Rudolfove vojarne i Trga Francuske republike u Zagrebu, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 22-23 (1996-1997), 57–72

KNEŽEVIĆ SNJEŠKA, *Zagreb u središtu*, Zagreb, 2003.

KNEŽEVIĆ SNJEŠKA, Zagrebačke planirane vojarne iz Habsburške doba monarhije, *Zbornik II. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti* (Zagreb, 27.–29. travnja 2006.), ur. Kraševac Irena. Zagreb, 2007.

KNEŽEVIĆ SNJEŠKA, *Zagreb: Grad, memorija, art*, Zagreb, 2011.

Izvori

Arhiv Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode Zagreb

- KNEŽEVIĆ SNJEŠKA, *Povijest područja Trga Francuske Republike i kompleksa bivše Rudolfove vojarne u Zagrebu*, [Elaborat je izrađen za Zavod za zaštitu spomenika kulture Grada Zagreba, 1997.] in.v.br. 519

- *Konzervatorska dokumentacija za urbanističko-arhitektonski natječaj za Trg Francuske Republike*, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, Mesnička 49. Autorska grupa: Nada Benić Hlebec, Mirjana Stipetić, Stanka Domin, Stanko Tratnik. Konzultanti: Marija Baltić, Ivy Kugli Lentić, Zdenko Kolacio, Grozdan Knežević, Slavko Dakić, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture Zagreb, Zagreb, 1976.

Hrvatski državni arhiv

HDA HR DA 1422, fond Standl
HDA HR DA 2031 Fond Vjesnik

Hrvatski muzej arhitekture, osobni arhivski fond Miroslav Begović

HMA-HAZU-MB-4/52/11-96
HMA-HAZU-MB-4/57/1-23/AV

KNEŽEVIĆ SNJEŠKA, *Zagreb u škarama*, Zagreb, 2018.

KOLACIO ZDENKO, O bivšoj Rudolfovoj vojarni i formiranju sekundarnog gradskog centra – razmatranje, *Čovjek i prostor*, 262 (1975.), 14

MILIĆ MIJA, STEPINAC MISLAV, LULIĆ LUKA, IVANIŠEVIĆ NATAŠA, MATORIĆ IVAN, ČAČIĆ ŠIPOŠ BOJA, ENDO YOHEI, Assessment and Rehabilitation of Culturally Protected Prince Rudolf Infantry Barracks in Zagreb after Major Earthquake, *Buildings*, 11, 508 (2021.), 1-23

RYMSZA-MAZUR WOJCIECH, Fortified Barrack Complexes of the Galician Fortresses of Krakow and Przemysł – a Path towards Adaptation, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 40 (2016.), 123–138

STRUKIĆ KRISTIAN, 53. Zagrebačka pješačka pukovnija: spomen-medalje, znak i značka iz fundusa Muzeja grada Zagreba, *Numizmatičke vijesti*, 61 (2008.), 278–289

VON GRUBER FRANZ, *Beispiele für die Anlage von Infanterie-Kasernen, Anlage einer Jäger-Kaserne, Anlage von Kavallerie-Kasernen, Anlage einer Artillerie Kaserne, Anlage eines Truppen – Spitals*, Wien, 1880.

ŽUNIĆ ALEN, MATUHINA NIKOLA, Povijesni trgovi grada Zagreba nastali do 1918., *Prostor*, 1/43 20 (2012.), 88–105

Državni arhiv u Zagrebu

HR DAZG ILICA 123 (Oreškovićeve 2) Rudolfove vojarne 2096./ 1557/3 (dio građe iz 289)

HR DAZG 4 GPZ GOSPODARSKI ODSJEK Rudolfova pješačka vojarna 1879-1888. GOSP 84

HR DAZG 4 GPZ GOSPODARSKI ODSJEK Rudolfova pješačka vojarna 1880-1885. GOSP 85

HR DAZG 4 GPZ GOSPODARSKI ODSJEK Rudolfova pješačka vojarna 1887-1888. GOSP 86

HR DAZG 24 GPZ G.O. 286/8

HR DAZG 24 GRAĐEVNI ODJEL G.O. 286 MAPA 286/3 Band I.

HR DAZG 24 GRAĐEVNI ODJEL G.O. MAPA 286/3 Band II.

HR DAZG 24 GRAĐEVNI ODJEL G.O. 286 MAPA 286/3 PJEŠAČKA VOJARNA

Ministarstvo kulture i medija, Konzervatorski odjel u Zagrebu

Nacionalna i sveučilišna biblioteka – Rudolfova vojarna, Idejni projekt adaptacije potkrovlja, Croatiaprojekt – radna organizacija za projektiranje i consulting, arhitekt Milan Doronjga, 1987.

Summary

Martina Ivanuš, Krešimir Karlo

THE HEADQUARTERS OF THE RUDOLF BARRACKS IN ZAGREB: FROM CONSTRUCTION TO RECONSTRUCTION AFTER AN EARTHQUAKE

The process of renovation of public buildings after an earthquake is also an opportunity for revaluation and new research of architectural heritage. The headquarters of the Prince Rudolf Infantry Barracks in Zagreb is a perfect example of such an endeavour. Through the research for a conservation study for the complete reconstruction of a building damaged by an earthquake, a previously unpublished document was found that sheds additional light on the construction history of the Rudolf barracks. It is a bill of quantities: a cost estimate with a complete list of all the work that was to be carried out, confirmed on 24 April 1888. The document enables us to reconstruct all the materials that were used and the work that was carried out, as well as the technology of building and equipping the Rudolf barracks.

The barracks headquarters has played multiple roles in the architectural history of Zagreb. The building is part of the military-barracks complex, which was the spatial benchmark of the city's development towards the west. The whole complex is a result of the reorganization of a military system in dire need of modernization, and it faithfully depicts the financial and political situation in Zagreb at the time, i.e. the modalities of financing the construction of public buildings at the end of the 19th century. The 'building for offices or apartments for officers or Building no. 1 for offices and school' is one of thirteen buildings that formed the complex of the Rudolf barracks. The complex was designed in 1881 by the Viennese engineer Franz von Gruber, the leading theoretician of the construction of public buildings in the Empire, at the project bureau he founded with Franz Völckner. The design for the complex was based on the model of the pavilion system, in which the buildings are separated according to function. The same model was also used for new medical buildings at the end of the 19th century. The main building of the Rudolf barracks, as well as the entire complex, was built in compliance with two basic principles: a façade with neo-stylistic features and use of the modern construction materials like asphalt and concrete structures, which were also used at the time of construction to strengthen the structure, as well as to cast concrete coats of arms on the main façade. Since Zagreb was hit by an earthquake in 1880, a few years before the construction of the Rudolph barracks, the load-bearing structure was reinforced with concrete to a thickness of up to 16 cm and corrugated sheet metal. Waterproofing of the foundation and walls was done with 15-mm-thick asphalt. A central heating system with ceramic furnaces was also installed

along with a system of plumbing and heating installations made of iron and stone pipes. The façade of the building, made of façade brick, bears the characteristics of historicism with distinct reminiscences of medieval architecture, which are manifested in the attic and dividing cornices (a saw-tooth motif), the main entrance (portals with lunettes), acroteria and a centrally positioned tower with heraldic wreaths. The barracks complex served its original military function until 1978, when most of the complex was demolished, except for its eastern section.

After the Croatian-Hungarian settlement in 1868, the army was under both Croatia and Hungary, and was organized according to the model of territorial forces and filled through recruitment. The official name was the Royal Croatian Home Guard or the Royal Croatian-Hungarian Home Guard (*Kroatisch-slawnische Landwehr* or *Horvát-szlavon Honvédség*). After the reorganization of the Home Guard, the main building of the Rudolf barracks served as headquarters to the 53rd regiment. It was named after Emperor Rudolph of Austria until 1918, when it became Nikola Šubić Zrinski Barracks or the Zrinjski barracks. During World War II, from 1941 to 1945, the barracks housed the Home Guard infantry command (53rd and 35th regiments). After World War II, the barracks housed the Yugoslav People's Army and was part of the 5th Army District until 1978, when the entire complex was demolished except for its eastern section. This intervention created two problems: the urban and architectural issue of the organization and design of the newly-created square, which has not been resolved to this day, and the issue of the new purpose of the preserved buildings of the Rudolf barracks. In order to solve these problems, several design solutions were created. The most significant was the adaptation project by architect Miroslav Begović, which was supposed to transform the headquarters into an annex of the National and University Library. The basic layout of the interior and the representative staircase were preserved. This intervention also determined all future interventions on the building during the 20th century, which can be defined by the preservation of the original façade along with the reconstruction of the interior. Today, the intervention carried out by architect Miroslav Begović has received a logical continuation with anti-seismic reinforcements using methods such as the installation of the FRCM system and strengthening of the shotcrete structure.

KEYWORDS: Rudolf barracks, earthquake reconstruction, Franz von Gruber, Carl Völckner, bill of quantities